

Tövsif anlayışı və aparılma qaydaları

Leyla Əhmədova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının

Siyasi İdarəetmə fakültəsinin

Hüquqşünaslıq ixtisasının bakalavr tələbəsi

Tövsif-ərəb mənşəli söz olan “tövsiyə”sözündən götürülmüşdür və mənası “bir işi necə görmək,necə hərəkət etmək barədə məsləhət,tapşırıq vermə” deməkdir.Tövsif anlayışından bir çox elm sahələrində,o cümlədən cinayət hüquq elmində geniş istifadə olunur.Cinayət hüququnda tövsif baş vermiş cinayət əməlinə görə məsuliyyətin həllində qanunun müəyyən normasını seçməyə dair fəaliyyət mənasında işlədilir və müxtəlif müəlliflər tərəfindən ona müxtəlif cür anlayışlar verilir.Məsələn,T.Qarayev və R.Şəmsizadə “Cinayət tövsifinin nəzəri əsasları” adlı monoqrafiyasında yazır: “Cinayətin tövsifi dedikdə törədilən konkret əməlin cəhətləri ilə cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulan tərkib əlamətləri arasında eyniliyi müəyyən etməklə müvafiq hüquqi sənəddə öz əksini tapan və cinayət hüquqi nəticələrə səbəb olan əmələ verilən cinayət hüquqi qiymət başa düşülür”. F.Y.Səməndərov isə törədilən ictimai təhlükəli əməlin əlamətlərinin cinayət qanunvericiliyinin normaları ilə eynilik təşkil edə bilmədiyini, onlar arasında yalnız uyğunluq ola biləcəyi fikrinə istinad edərək tövsifə bu cür anlayış vermişdir: “Cinayətin tövsifi törədilən ictimai təhlükəli əməlin əlamətləri və cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulan tərkibin əlamətləri ilə uyğunluğun müəyyən edilməsi,müvafiq hüquqi sənəddə əksini tapan,cinayət hüquqi nəticələrə səbəb olan əmələ cinayət hüquqi qiymət verilməsidir”.V.N.Kudryaçev də F.Y.Səməndərovun verdiyi anlayışa uyğun olaraq,eynilik yox,dəqiq uyğunluğun müəyyən edilməli olduğunu vurğulamışdır:“Tövsif törədilmiş əməlin əlamətləri ilə cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin əlamətlərinin dəqiq uyğunluğunun müəyyən edilməsi və buna hüquqi qüvvə verilməsidir”.İ.B.Ağayev də “dəqiq uyğunluq” ifadəsindən istifadə etmiş və “Cinayət tərkibi “adlı dərəcə vəsaitində yazmışdır: “Tövsif ani bir akt

olmayıb törədilmiş əməlin faktiki hallarının cinayət tərkibinin əlamətlərinə dəqiq uyğun gəlməsinin müəyyən edilməsinə yönəlmiş ardıcıl və məntiqi prosesdir”.

İ.R.Quliyev və M.N.İmanlının “Cinayət hüququ” dərslində qeyd olunur ki,bəzi müəlliflər tövsif anlayışını törədilmiş əməlin əlamətlərinin və cinayət hüquqi normalarla nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin əlamətlərinin uyğunluğunun müəyyən edilməsinin hüquqi təsbit edilməsi kimi müəyyən edirlər,bu cür təriflərlə isə razılaşmaq çətindir,çünki bu anlayışların hamısı tövsifin mahiyyətinin nəyinsə nə ilə uyğunluğunun müəyyən olunması ilə bağlayaraq,törədilmiş əməlin və cinayət tərkibinin əlamətlərini əks etdirən cinayət-hüquqi normaların mövcudluğunu nəzərdə tutur.Əgər tətbiq edilməli olan cinayət-hüquqi norma haqqında məsələ həll olunmuşsa,törədilmiş əməlin onun əlamətlərinə uyğunluğunun müəyyən olunmasının vəzifəsi tövsif deyil,onun yoxlanılmasıdır. Həmin müəlliflər tövsifə verilən anlayışda az əvvəl toxunduğum nüansa münasibət bildirmişlər: “ Cinayət-hüquqi tövsif törədilmiş əməlin əlamətlərinin cinayət tərkibinin əlamətləri ilə eyniliyinin müəyyən edilməsi və təsbit olunmasından daha çox qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin mövqeyindən verilmiş əməlin cinayət və cəzalandırılmalı olması məsələlərinin həlli zamanı CM-in tətbiq edilməli olan konkret maddəsinin müəyyən edilməsidir”. Qeyd edə bilərəm ki,bu müəlliflər də adı çəkilən dərslərdə tövsif anlayışında “uyğunluq” yox, “eynilik” sözündən istifadə etmişlər

Tövsifə verilmiş bu anlayışları ümumiləşdirərək mən də bu nəticəyə gəldim ki,tövsif törədilən ictimai təhlükəli əməllə cinayət hüquq normasında göstərilən ci-

nayət tərkibinin əlamətlərinin arasında eyniliyin yox, məhz uyğunluğun müəyyən edilməsidir, fəqət törədilən əmələ düzgün hüquqi qiymət verilməsi üçün bu uyğunluq da tam dəqiq olmalıdır.

Hüquq ədəbiyyatlarında “tövsif” termininin 2 mənası fərqləndirilir. Bir halda bu, hüquqtətbiqedicinin çıxardığı, cinayət qanununun müvafiq maddəsində göstəriş nəzərdə tutan nəticəni, bir halda isə belə nəticənin alınmasına yönəlmiş, müəyyən məntiqi mərhələlərdən ibarət olan fəaliyyətin özünü nəzərdə tutur. R.A.Qasımzadə də bu məsələyə münasibət bildirərək “Mürəkkəb cinayətlərin tövsifində yol verilən səhvlər və onların aradan qaldırılması” adlı dissertasiya işində cinayətin tövsifi mövzusunun cinayət hüququ, yoxsa cinayət prosessual hüquq sahəsinə aid olmasına dair yekdil fikir olmadığını xüsusilə vurğulamışdır.

Tövsifin məzmununu bu cür təsəvvür etmək olar :

-şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ cinayət kimi sosial qiymət verilməsi, yəni cinayətin tövsifinin sosial aspektinin müəyyən edilməsi;

-şəxsin törətdiyi əmələ hüquqi qiymət verilməsi, yəni cinayətin tövsifinin hüquqi aspekti;

-əməlin sosial və hüquqi qiymətləndirilməsinin müvafiq prosessual aktlarda prosessual təsbiti, yəni cinayət işinin qaldırılmasına dair qərarla, şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarla, ittihamnamədə, məhkəmə hökmündə və s.də təsbit edilməsi.

İctimai təhlükəli əməllərin sosial qiymətləndirilməsi cinayətləri digər hüquq pozuntularından fərqləndirir. Məlum olduğu kimi, cinayət digər hüquq pozuntularından ictimai təhlükəliliyinə görə fərqlənir. CM-in 14-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə uyğun olaraq, -formal cəhətdən cinayət qanununun altına düşsə də, az əhəmiyyətli olduğuna görə ictimai təhlükəli sayılmayan əməl cinayət deyildir. Məsələn, praktika cinayətin həmcins hüquq pozuntularından -xırda xuliqanlıqdan, xırda oğurluqdan fərqləndirilməsi zərurəti ilə tez-tez rastlaşır.

Cinayətin tövsifinin hüquqi aspekti təqsirkarın cinayət əməlinə mövcud olan cinayət tərkibinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. Cinayət tərkibi ictimai təhlükəli

əməlin cinayət qanunu ilə müəyyən edilmiş əlamətlərinin məcmusu qismində çıxış edir. Cinayət tərkibi cinayət haqqında hüquqi anlayış olaraq, cinayətin hüquqi modelidir. Cinayətin tövsifinin hüquqi aspekti təqsirkarın ictimai təhlükəli əməlinin əlamətləri ilə müvafiq cinayət tərkibinin əlamətləri arasında uyğunluğun, həm də tövsif edilən cinayətlə oxşar cinayətlərin tərkibləri arasında fərqlərin müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Tövsifin düzgün aparılması üçün prinsiplərinə əməl olunmalıdır. R.A.Qasımzadə tövsifin prinsiplərinə bu cür anlayış verir: “Cinayətin tövsifinin prinsipləri dedikdə, hüquqtətbiqetmə orqanı tərəfindən törədilmiş əməlin əlamətləri ilə cinayət-hüquqi normada nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin əlamətləri arasında uyğunluğun müəyyən edilməsi və hüquqi cəhətdən təsbit edilməsi zamanı rəhbər tutulan ideyalar başa düşülür”. Cinayət qanununda əks olunub-olunmamasından asılı olmayaraq bu prinsiplər hər bir halda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, beynəlxalq-hüquqi aktların, cinayət və cinayət-prosessual qanunların məzmunundan irəli gəlməli, onlara uyğun olmalıdır. Tövsifin prinsiplərinə əməl olunması idrak prosesinin, yəni törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin hüquqi xarakterinin müəyyən edilməsinin maksimum dərəcədə səmərəliliyini və həqiqiliyini təmin edir.

Qüvvədə olan CM-in 4-9-cü maddələrində cinayət hüququnun ümumi prinsipləri (qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalət və humanizm prinsipləri) təsbit olunmuşdur. Bu prinsiplər cinayət hüququ normalarının bütün mərhələlərinə, o cümlədən cinayətin tövsifinə də şamil olunur. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 182.2.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 21 oktyabr 2011-ci il tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, qanunçuluq prinsipinin mahiyyəti cinayət qanununun tətbiqi ilə bağlı hüquqtətbiqedən orqanın fəaliyyətinin yalnız qanuna əsaslanmasından və qanun əsasında həyata keçirilməsindən, eləcə də əməlin cinayət sayılması və belə əməli törədən şəxsin təqsirli hesab edilməsi və onun barəsində cəzanın tətbiqinə yalnız cinayət qanunu əsasında yol verilməsindən ibarətdir. Eyni zamanda, şəxsin cinayət tərkibi yaradan ictimai-təhlükəli əməli törətməsinin onun cinayət məsuliyyətinin əsaslarını yaratması, əməlin cinayət sayıl-

ması və cəzalanmalı olmasının yalnız cinayət qanunu ilə müəyyən edilməsi qanunçuluq prinsipinin təmin edilməsinin əsas üsullarındandır.

CM-in 8.2-maddəsinə görə heç kəs eyni bir cinayətə görə iki dəfə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz. Bu, cinayət hüququnun ədalət prinsipinin, yəni ümumi prinsipin məzmunundan irəli gələn müddə kimi təsbit olunmuşdur. Lakin bu prinsip təkcə cinayət hüququnun deyil, həmçinin beynəlxalq hüquq, konstitusiyaya hüququ sahələrinin əsas prinsiplərindən biridir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 64-cü maddəsinə əsasən heç kəs bir cinayətə görə təkrarən məhkum edilə bilməz. İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyada bu prinsip öz əksini tapmışdır. Həmin maddədə qeyd olunmuşdur ki, heç kəs hər hansı dövlətin qanunlarına və ya cinayət-prosessual normalarına müvafiq olaraq artıq bəraət aldığı və ya məhkum edildiyi cinayətlərə görə həmin dövlətin yurisdiksiya çərçivəsində cinayət qaydasında təkrar məhkum edilə və ya cəzalandırılırla bilməz.

Bunlarla yanaşı cinayətin tövsifinin özünəməxsus prinsipləri də mövcuddur ki, onlara, əsasən, cinayətin tövsifinin obyektivliyi, həqiqiliyi, dəqiqliyi, tamlığı aiddir.

Obyektivliyin mahiyyəti tövsifin iki qarşılıqlı əlaqəli məqamı ilə şərtləşməsindən ibarətdir. Bu, birincisi, cinayətin törədilməsinin faktiki halları, ikincisi isə onların cinayət-hüquqi əhəmiyyəti ilə bağlıdır. Bu prinsipin mahiyyəti törədilmiş cinayətin tam və hərtərəfli tədqiq edilməsi, təkcə istintaqın əsas, daha çox təqsirləndirici fərziyyə çərçivəsinə uyğun gələn hallarını deyil, həm də bu fərziyyəni rədd edən və ya əsas fərziyyənin bu və ya digər variantına işarə edən hallarının müəyyən edilməsidir.

Cinayətin tövsifinin həqiqiliyi dedikdə tətbiq edilən normanın real gerçəkliyə tam uyğunluğunun, həyatın tələblərini əks etdirdiyinin, işin faktiki hallarının tam və ətraflı şəkildə müəyyənləşdirilməsinin, tövsif prosesinin özündə səhvlərə yol verilməməsinin təmin edilməsi başa düşülür.

Cinayətin tövsifinin dəqiqliyi prinsipi cinayət qanununda törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin daha tam və konkret şəkildə əks olunduğu normanın müəyyən edilməsinə nəzərdə tutur. Tövsif zamanı mütləq CM-in Xüsusi hissəsinin konkret maddəsinə (və ya mad-

dələrinə) istinad olunmalıdır. Əgər maddə bir neçə hissədən, bənddən ibarət olarsa, bu maddənin müvafiq hissəsi və bəndini göstərmək lazımdır. Zərurət olduqda isə tövsif zamanı Xüsusi hissənin norması ilə yanaşı Ümumi hissənin də normalarına istinad olunur.

Tövsifin tamlığı prinsipi dedikdə CM-in Xüsusi hissəsində təqsirli şəxs tərəfindən törədilmiş əməlin əlamətlərini müəyyən edən bütün maddələrə istinad edilməsi nəzərdə tutulur. Bu prinsipə uyğun olaraq Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin normaları ilə yanaşı, həm də Ümumi hissəsinin normaları müəyyən edilməlidir. Bu, cinayətlərin həm real, həm də ideal məcmusuna aiddir. Məsələn, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama zamanı talamanın digər tövsifedici əlamətləri - xeyli miqdar və ya külli miqdarada ziyan vurma əlamətləri mövcud olduqda, talama əməli həmin cinayət nəticəsində qrupun hər bir iştirakçısının payına çatmalı olan məbləğə görə deyil, qrup tərəfindən talanmış bütün əmlakın həcmi ilə və yalnız daha ağır cinayət məsuliyyəti müəyyən edən tövsifedici əlamət ilə tövsif olunur, lakin ittiham aktında və hökmdə bütün tövsifedici əlamətlər göstərilir.

Cinayətin tövsifinin digər prinsipi əmələ subyektiv aidiyyətin mövcudluğudur, yəni əməlin cinayət-hüquqi əhəmiyyət kəsb edən halları onu törətmiş şəxsin şüuru ilə əhatə olunmalıdır. Cinayətin tövsifi zamanı şəxsin təkcə təqsiri deyil, eləcə də cinayət tərkibinin bütün obyektiv əlamətlərinə (obyektə, predmetə, zərərçəkmişə, əmələ, onun nəticələrinə, tövsifedici hallara və s.) subyektiv münasibəti müəyyən edilməlidir.

İşdə mövcud olan bütün şübhələrin təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə həll edilməsi də cinayətin tövsifinin prinsiplərinə aiddir. Bu prinsipin də konstitusion əsası vardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən şəxsin təqsirli olduğuna dair əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir.

Tövsifin ümumi prinsiplərinə əsasən, cinayət qanununun ümumi norması ilə xüsusi norması bir-biri ilə rəqabətə girdikdə xüsusi norma tətbiq olunur. Bu tələb həmçinin CM-in 17.4-cü maddəsinin məzmunundan irəli gəlir. Həmin normaya əsasən CM-in Xüsusi hissəsində həm ümumi, həm də xüsusi nor-

mada nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsi cinayətlərin məcmusunu yaratmır və bu halda xüsusi norma tətbiq olunur. İki xüsusi normanın rəqabəti zamanı isə xüsusi əlamətləri daha çox olub, daha az halları əhatə edən norma tətbiq edilməlidir.

27.12.1996-cı il tarixli “Məhkəmə hökmü haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun qərarı”nın 10-cu bəndində göstərilmişdir:

“Əməlin tövsifi zamanı ümumi və xüsusi normalar rəqabət apardıqda, xüsusi norma tətbiq olunur. İki belə normanın rəqabəti zamanı, əgər bu normalardan biri məsuliyyəti ağırlaşdıran, digəri isə yüngülləşdirən halları nəzərdə tutursa, bu zaman məsuliyyəti yüngülləşdirici halı nəzərdə tutan normaya üstünlük verilməlidir (məsələn, iki və ya bir neçə şəxsin fizioloji affekt vəziyyətində zərərçəkən şəxs tərəfindən edilən zorakılıq və ya ağır təhqir nəticəsində öldürmək CM-nin 97-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir)”..

Tövsif cinayət qanunu tətbiq etməyə səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin fəaliyyətinin bütün mərhələlərində həyata keçirilir. Bu məntiqi proses cinayət işinin qaldırılması mərhələsi ilə başlayaraq, ittiham hökmünün qanuni qüvvəyə minməsi ilə də başa çatır. İttiham elan edilənə qədər şəxsin törətdiyi cinayətdə təqsirli bilinməsi üçün cinayət tərkibinə aid konkret faktiki əlamətlərin müəyyən olunması tələb olunur. Cinayətin tövsifi işin faktiki hallarının öyrənilməsi, Cinayət hüquq normasının seçilməsi, onun məzmununun izah edilməsi ilə bağlıdır.

V.N. Kudryavçev və C.A. Tararuxin tövsifin mərhələlərini cinayət işinin istintaqı və məhkəmədə baxılması mərhələləri ilə eyniləşdirirlər. “Cinayətin tövsifin nəzəri əsasları” monoqrafiyasının müəlliflərinin (T. Qarayev və R. Şəmsizadə) fikrincə cinayətin tövsifinin iki mərhələsini qeyd etmək olar:

1. Tövsif edilən ictimai təhlükəli əməlin əlamətləri ilə cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin əlamətlərinin eyniliyinin müəyyən edilməsi.

2. Törədilmiş əməlin rəsmi cinayət hüquqi qiymətləndirilməsi.

F.Y. Səməndərov isə dərslində üç mərhələni göstərmişdir:

1. İşin faktiki hallarının müəyyən edilməsi və cinayət hüquqi əhəmiyyət kəsb edən əlamətlərin ön plana çıxarılması.

2. Baş verən əməli nəzərdə tutan cinayət hüquq normasının seçilməsi və normanın məzmununun şərh edilməsi.

3. Seçilən hüquq normasında nəzərdə tutulan tərkib əlamətləri ilə araşdırılan ictimai təhlükəli əməlin faktiki əlamətlərinin müqayisə edilməsi və bunlara uyğun olub-olmamasının hüquqi aktda təsbit edilməsi.

Firudin müəllimin fikirləri A.V. Naumovun və A.S. Novçenkonun fikirləri ilə üst-üstə düşür.

Ancaq bunlardan fərqli olaraq Firudin müəllim üçüncü mərhələyə əldə olunmuş nəticənin hüquqi aktda təsbit olunması məsələsini daxil etmişdir. A. Levitski isə nəticənin prosessual aktda rəsmiləşdirilməsini dördüncü mərhələ olaraq göstərir. Tövsif üçün hüquqi faktın olması əsasdır. İctimai münasibətlərin pozulmasına səbəb olan ictimai təhlükəli əməl tövsif zamanı cinayət məsuliyyəti yaratmaya bilər. Məsələn, patoloji affekt vəziyyətində cinayət törədən şəxs məhkəmə tibbi ekspertizasının rəyinə əsasən patoloji affekt vəziyyətində olduğu üçün məhkəmənin hökmü ilə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Şəxsin törətdiyi əməl ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olmuşdur. Bu əməl nəticəsində ictimai münasibətlər pozulmuşdur. Ancaq cinayət tərkibinin subyektiv cəhətinin elementi olan şəxsin anlaşıqlığı olmadığından, yəni şəxs anlaşıqsız vəziyyətdə cinayət törətdiyindən cinayət məsuliyyəti istisna edilir. İctimai münasibətlər məhz şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əməl nəticəsində pozulmalıdır.

Cinayətdə təqsirləndirilən şəxsin əməli ilə nəticə arasında səbəbli əlaqə olmalıdır. Əgər törədilən əməl nəticənin yaranmasının səbəbi deyildirsə, onda onlar arasında əlaqə yoxdur, deməli cinayət məsuliyyəti də yoxdur. İctimai münasibətlərin pozulması tövsif üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Tövsif pozulmuş ictimai münasibətlərin bərpası ilə əlaqədar olan prosesdir və ictimai münasibətlərin pozulmasına səbəb olan əmələ verilən hüquqi qiymətdir. Tövsif zamanı pozulmuş ictimai münasibətləri bərpa etmək üçün konkret cinayət hüquq norması seçilir. Törədilmiş cinayətin bütün halları, xarakteri nəzərə alınaraq (yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı hallar) cinayət hüquq norması tərtib edilir və tətbiq edilir. İctimai münasibətlərin pozulmasına səbəb olmuş təqsirkarın törətdiyi əməl heç də bütün hallarda cinayət hesab olunaraq cinayət mə-

suliyətinə səbəb olmur. Misal olaraq, zəruri müdafiə zamanı şəxsin qanuni yol verdiyi və qarşı tərəfin ölümü ilə nəticələnən əməl cinayət hesab edilmir. Əgər zəruri müdafiə həddi aşılıbmışdırsa, burada törədilən əməl zərurimüdafiə vəziyyətində törədilir. Əməlin cinayət hesab edilməsi üçün gərək o qanunsuz olaraq törədilsin. Qanunsuz əmələ qiymət verərkən cinayət hüquq norması yaradılır və tətbiq edilir. Yuxarıdakı misalda zəruri müdafiə vəziyyətində qarşı tərəfin ölümünə səbəb olan əməldə tövsif olunur. Bu zamancinayət hüquq normasından istifadə edilmir. Yalnız Cinayət Qanunvericiliyinin şərti normalarını rəhbər tutaraq tövsif aparılır və şəxs məhkəmənin hökmü ilə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Buradan da görünür ki, əmələ hüquqiyə qiyət verilməsi prosesində cinayət hüquq norması seçilə də bilər, seçilməyə də bilər. Bu, əməlin cinayət hesab edilib edilməməsindən asılıdır. Əgər əməlcinayət hesab edilmirsə, onda cinayət hüquq norması tətbiq edilmir. Tövsifə səbəb olan pozulmuş münasibətlərin bərpa edilməsi prosesində isə şərti normalardan istifadə edilir. Şərti norma Cinayət Məcəlləsinin maddələrini müddəalarıdır. Bu müddəalar cinayət hesab edilən əməllərin tövsifi zamanı konkret cinayət hüquq normasının tərkibində nəzərdə tutulur.

Cinayətlərin tövsifi dəfələrlə-cinayət işinin qaldırılmasının, təhqiqatın, ibtidai istintaqın gedişində, məhkəməyə vermə və işin məhkəmədə həlli mərhələlərində həyata keçirilir. Cinayət prosesinin istənilən mərhələsi cinayətin tövsifi ilə əlaqələndirilir ki bu da müvafiq prosesual qərarlarda təsbit edilir. Cinayətin tövsifi istintaq fərziyyələrinin dəqiqləşdirilməsi və iş üzrə obyektiv həqiqətin müəyən edilməsi nəticəsində dəyişə bilər. Məsələn, cinayət işinin Cinayət Məcəlləsinin bir maddəsi ilə başladığı halda, ittihamnamənin başqa bir maddəsi ilə irəli sürülməsi istisna olunmur. Cinayətin qəti tövsifi məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmündə əks olunur .

Cinayət-hüquqi tövsifin bütün həlqələri qanuni yolla əldə olunmuş sübutlarla məhkəmələndirilməlidir. Azərbaycan Respublikası CPM-in 139-cu maddəsi sübut edilməli halların 2 qrupunu nəzərdə tutur.

1) Cinayətin tərkibi, 2) cəzanın fərdiləşdirilməsini.

Cinayətin tövsifində səhvə yol vermə dedikdə isə, törədilən əməldə cinayət tərkibinin

olub-olmamasını və ya cinayət əməlinin CM-də Ümumi və Xüsusi hissənin normalarına uyğunluğunu düzgün müəyən etməmə başa düşülür. Bu səhvlərin baş verməsinin əsas səbəbləri hüquqtətbiqetmə və qanunvericilik fəaliyyətində mövcud olan qüsurlardır.

N.F.Kuznetsova tövsifdə yol verilən səhvləri 3 qrup üzrə təsnif edir:

1) Əməldə cinayət tərkibi olduğu halda onun müəyən edilməməsi,

2) əməldə cinayət tərkibi olmadığı halda onun mövcudluğu barədə qərarın çıxarılması,

3) əməlin tövsifi üçün cinayət-hüquqi normaların düzgün seçilməməsi.

Bu qruplar barədə daha ətraflı danışaq.

Birinci qrup səhvlər cinayətlərin latenliyini yaradır. Bu səhvlər cinayətdən zərər çəkmiş şəxsləri ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edir. İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında 1950-ci il Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsi ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu nəzərdə tutur. Bu maddə pozulmuş insan hüquqlarının bərpa olunması üçün ən səmərəli vasitələrdən biridir.

İkinci qrup səhvlər isə tövsifdə ən kobud səhvlər sayılır. Doğrudur ki, bu qrup səhvlər miqyasına görə birinci qrup səhvlərdən daha azdır. Təqsirsiz şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi çox ciddi qanun pozuntusudur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən şəxsin təqsirli olmasına dair əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir. Əməldə cinayət tərkibi olmadığı halda onun mövcudluğu barədə qərar çıxarılmasına “ B.Yusifovanın şikayəti üzrə AR Ali Məhkəməsinin CİHDİÜMK 2005-ci il 7 mart tarixli qərarının AR Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair Azərbaycan Respublikası adından Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qərarı”nı göstərmək istərdim. Qərarı oxudum, işin materialları ilə qiyabi şəkildə tanış oldum və bu barədə qeyd etmək istərdim ki, B. Yusifovanın əməlinə xuliqanlıq cinayət əməlinin əlamətləri mövcud olmadığı halda, onun hərəkəti məhz bu əməl kimi tövsif edilmiş və şəxsə 3 il 6 ay azadlıqdan məhrumetmə cəzası verilmişdir. B. Yusifova isə barəsində çıxarılmış hökmü qanunsuz və əsassız hesab etmiş, yuxarı məhkəmə instansiyalarına şikayət vermişdir. Sonda isə B. Yusifova Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə

şikayət edərək bildirmişdir ki, məhkəmə orqanları tərəfindən onun hərəkətlərinə düzgün hüquqi qiymət verilməmişdir. B. Yusifova pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpa olunmasına dair qərar qəbul olunmasını xahiş etmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu öz çıxardığı qərarını əsaslandıraraq B. Yusifovanın məhkum olunmasına dair Ali Məhkəmənin CİİHDİÜMK-nın 2005-ci il 07 mart tarixli qərarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsini və işə bu qərara uyğun olaraq yenidən baxılmalı olduğunu qeyd etmişdir.

Bu qərardan aydın olur ki, şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əməl düzgün tövsif olunmamış və hətta iş Konstitusiyaya Məhkəməsinədək çıxarılmış, sonda ədalətli qərar verilmişdir. Oxuduğum müxtəlif müəlliflərin fikirlərinə əsaslanaraq, xüsusən, qeyd etmək istərdim ki, xuliqanlıq cinayət əməli və xuliqanlıq niyyəti ilə törədilən digər ictimai təhlükəli əməllər nəinki bu mövzularda kazuslar həll etməyə çalışan biz tələbələr tərəfindən, eləcə də praktikada hakimlər tərəfindən də qarışdırılır, hətta bu misalda bu cür əməl olmadığı halda mövcudluğuna dair yanlış tövsif aparılır.

Əməlin tövsifi zamanı cinayət-hüquqi normanın düzgün seçilməməsi ilə də insan hüquq və azadlıqları kobud surətdə pozula bilər. Məsələn, 02.07.13. tarixində Naxçıvan şəhər sakini Q. Həsənovun baldızı N. Axundovaya qarşı törətdiyi ictimai təhlükəli əməl ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməli olduğu halda bu əmələ qəsdən adam öldürmə maddəsi ilə ittiham elan olunması.

Başqa bir misal.

23.05.14 tarixində 13 yaşlı A. Ə. dərindən evə qayıdarkən R. T. tərəfindən yaşadığı mənzilə girməzdən əvvəl zərərçəkmişin verdiyi ifadəyə uyğun olaraq zorlanmışdır. Səse qonşular çıxmış, R. T. hadisə yerini tərk edərkən şəxsiyyət vəsiqəsini düşürmüş və asanlıqla tutulmuşdur. Zərərçəkmiş 3 dəfə ifadə deyərmiş, ilk ifadəsində əlində mobil telefon olduğunu söyləsə də sonradan telefonun olmadığını bildirmişdir. Təqsirli bilinən R. T. nin zərərçəkmişə yaxınlaşmaqda məqsədi isə zorlama yox, mobil telefonu ələ keçirmək olmuşdur. İşin faktiki halları araşdırılarkən zorlama cinayətinin əlamətlərinə təsadüf olunmamış və məhkəmə ittiham hökmü çıxararkən zərərçəkmişin verdiyi ifadəyə "mənə elə gəldi ki, o

məni zorlamaq istəyirdi.." ehtimalına əsaslanmışdır, lakin məhkəmə ittihamı ehtimallara əsaslanmamalıdır. Bu əməldə xuliqanlıqın əlamətləri olsa da, zorakılıq olaraq hüquqi qiymət verilmişdir.

Tövsif zamanı normanın tərkib yaradıcı əlamətlərində (cinayətin obyekt, törədilmə üsulu, vurulmuş ziyan, təqsirin forması, tövsifedici əlamətlər və s.) yol verilmiş bu cür səhvlər fundamental səhvlər sayılır.

Əsas tərkibyaradıcı elementlər ictimai təhlükəli nəticə, təqsir, motiv, məqsəd, cinayətin törədilmə üsulları sayılır. Bu elementlərin dəqiq əks olduğu cinayət-hüquqi normanın tətbiqində yol verilən səhvlər hüquqtətbiq etmə orqanının səhvi üzündən baş verir. Digər növ hüquq pozuntuları (məsələn, inzibati və ya mülki-hüquq pozuntuları) ilə sərhəddə yerləşən cinayət əməllərinin tövsifində yol verilən səhvləri minimuma endirmək üçün bir neçə variantdan biri də böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərin dekriminallaşdırılması və onların xarakterindən asılı olaraq, inzibati, mülki və s. hüquq pozuntularına aid edilməsidir.

Buna belə bir misal çəkmək istərdim.

19.06.14 tarixində Q. R. özünəməxsus avtomobillə işdən qayıdarkən yaşadığı küçədə yaxın qonşusu S. E. ilə söhbət edir. S. E. nin də yanında 1 yaş yarım oğlu olur. Söhbətdən sonra Q. R. mənzilinə daxil olur, S. E. -də oradan uzaqlaşır, az sonra təcili zəng gəldiyindən Q. R. dərhal mənzilindən çıxıb avtomobilini işə salır və bu zaman uşaq çıxırtısı eşidir. Sonra məlum olur ki, qonşusunun yaş yarım oğlu atası ilə getməmişdir. Azyaşlı avtomobilin təkəri altında hava isti olduğundan, həm də uşaq qızdırmalı olduğundan uzanmışdır. Uşağın həyatını xilas etmək isə mümkün olmamışdır. Xəstəxana, dəfnlə bağlı bütün məsrəfləri Q. R. çəkmiş, Q. R. -nin qonşusu, yəni uşağın valideynləri şikayət etməsə də Q. R. cinayət əməli törətməkdə ittiham olunmuş, azadlıqdan məhrum etmə cəzası verilmişdir.

Fəqət, işin hallarına baxsaq Q. R. -nin əməlinə cinayət əməlinin əlamətlərinin mövcud olmadığını şahidi olarıq, çünki şəxs atası ilə getdiyi güman olunan uşağın təkərin altında yatmış olduğunu görməli deyildi, görə də bilməzdi. Başlıcası isə bu əməldə subyektiv cəhət, qəsd və ya ehtiyatsızlıq yoxdur. Cinayət Məcəlləsinin 14-cü maddəsinə əsasən bu Məcəllə ilə cəza təhdidi altında qadağan

olunmuş ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) təqsirli olaraq törədilməsi cinayət sayılır.

Ümummili liderimiz H.Əliyev demişdir: “Dövlət 2 şeydən sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda, günahsız cəza verildə”. Təəssüflər olsun, bugünkü dövrdə də məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, bəzən hökm çıxarılanda qanunun əhəmiyyətli dərəcədə pozulması hallarına yol verilir və bu da öz növbəsində hökmlərin ləğvinə, süründürməçiliyə gətirib çıxarır. Məhkəmə iclaslarının səthi aparılması, məhkəmə baxışı zamanı əldə edilmiş sübutların düzgün təhlilinin verilməməsi, nəticələrin lazımı qaydada əsaslandırılmaması halları aradan qaldırılmamışdır. İttihamnamənin məzmununun mexaniki surətdə hökmə köçürülməsi hallarına da təsadüf edilir.

Cinayətin tövsifi törədilən konkret cinayət əməlinin cəhətləri ilə cinayət-hüquq normasının dispozisiyasında nəzərdə tutulan tərkib əlamətləri arasında uyğunluğu müəyyən etməklə, müvafiq prosessual sənəddə öz əksini tapan və cinayət-hüquqi nəticələrə səbəb olan əmələ verilən cinayət hüquqi qiymətdir.

Cinayətin tövsifi mühüm sosial və hüquqi əhəmiyyətə malikdir. Tövsif Cinayət Məcəlləsində müəyyən edilmiş vəzifələrin yerinə yetirilməsi baxımından, cinayət qanununu tətbiq etməyə səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslər tərəfindən həyata keçirilən mühüm məntiqi proses olub, onun yekununda konkret sosial hadisəyə, cəmiyyət üçün təhlükəli olan insan davranışına hüquqi qiymət verilir. Bu isə ilk növbədə işin faktiki hallarının hərtərəfli öyrənilməsinə, cinayət hüquq normasının seçilməsinə və onun məzmununun izah edilməsinə tələb edir.

Cinayətlərin düzgün tövsifinin böyük hüquqi əhəmiyyəti vardır. Tövsifin düzgün aparılması cəzalandırılan əməlin digər hüquq pozuntularından fərqləndirilməsinə yardım edir, qanuni cəzanın təyin edilməsi və cəzanın çəkilməsi şəraitinin müəyyən edilməsi üçün vacib şərtidir, bir çox cinayət prosessual müdəcəllərin düzgün tətbiq edilməsinin ilkin şərtidir.

Cinayəti faktiki olaraq qrup halında törətmiş şəxsin məsuliyyəti məsələsində də müəyyən çətinliklər müşahidə olunur: həmin şəxs qrup tərəfindən törədilən cinayətə görə, yoxsa təkbaşına cinayət törətməyə görə məsuliyyətə cəlb olunmalıdır? Ali Məh-

kəmənin Plenumunun müxtəlif qərarlarında 3 növ cinayət, yəni soyğunçuluq, quldurluq və zorlama cinayətlərinin qeyd edilən qaydada törədilməsi zamanı cinayət məsuliyyətinə bir nəfər şəxsin cəlb edilməsinə baxmayaraq əməlin bir qrup tərəfindən törədilən cinayət kimi tövsif olunmasına dair izahlar verilmişdir. Bu barədə araşdırdığım və mənə maraqlı olan bir məlumatı da qeyd etmək istədim. N.F. Kuznetsova göstərmişdir ki

Zorlama cinayətlərində yalnız kişi cinsindən olan şəxs subyekt ola biləcəyindən bir nəfər kişidən və bir nəfər qadından ibarət olan qrup tərəfindən həyata keçirilən zorlama əməli qrup tərəfindən törədilən zorlama kimi tövsif oluna bilməz. (23.s. 209).

Mürəkkəb cinayətlərin bir növü olan digər cinayət vasitəsilə törədilən əməllərdə bütöv əməlin necə tövsif olunması məsələsinə də toxunmaq istəyirəm. CM-də xeyli sayda belə cinayət əməlləri mövcuddur. Belə əməllər CM-nin 15-ci maddəsində təsbit olunmuş cinayətlərin təsnifatına görə həmişə əsas cinayətdən yüngül cinayət sayılır. Mürəkkəb cinayətlərin bu növünün törədilməsinin əsasən 3 növü fərqləndirilir: zorakılıq, qulluq mövqeyindən istifadə etmə, saxta sənədlərdən istifadə etmə. Digər cinayətlərin törədilməsinin üsulu funksiyasını yerinə yetirən cinayətlər vahid mürəkkəb cinayətin komponenti sayılır və cinayətlərin məcmuyu qaydasında deyil, əsas cinayətin tərkibi ilə tövsif olunurlar. Yalnız o cinayət başqa bir cinayətin törədilməsi üçün üsul qismində çıxış edə bilər ki, həmin cinayət törədilməsi nəzərdə tutulan əsas cinayətdən ağırlıq dərəcəsinə görə yüngül olsun, əks halda və ya törədilən cinayətlər ağırlıq dərəcəsinə görə bərabər olduqda əməl cinayətlərin məcmuyu ilə tövsif olunur. Başqa cinayətlərin törədilməsində üsul qismində çıxış edən cinayət tərkibinin zəruri əlaməti qismində nəzərdə tutulmaya da bilər, lakin məzmun etibarına görə onlar belə xarakterli cinayət olduqlarından vahid mürəkkəb cinayətin tərkibinə daxil olur və əməl cinayətlərin məcmuyu qaydası ilə tövsifi olunmur.

“Cinayət hüququnda tövsif”lə bağlı fikirlərimə bu cür nöqtə qoymaq istədim. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edildiyi kimi hər hansı şəxsin xəstə olub olmaması, onun xəstəliyinin daha səmərəli müalicəsi üsulunu seçmək haqqında məsələnin həlli ilk növbədə şəxsin xəstəliyinin dəqiq təyin edilməsindən asılıdır-

sa,şəxsin əməlinin cinayət olub-olmaması və həmin əmələhüquqtənzimetmə formasının seçilməsi üçün ilkin şərt əməlin düzgün tövsif edilməsidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. <http://www.constcourt.gov.az/decisions/125>
2. Агаев Й.Б.Состав преступления:М.Юрист,2008,С .102
3. Кузнецова Н.Ф.Проблемы квалификации преступлений М.Издательский Дом «Городец» ,2007,С.21
4. <http://supremecourt.gov.az/post/view/135>
5. İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 4-cü bəndi.,22 noyabr 1984-cü il.
6. Рапог А.И.Квалификация преступления по субъективнъм признакам. СПб:Юридический Пресс 2003,С.31
7. Кубрявцев В.Н.Теоритические

основй квалифкассии престцблений М.1963,С.65

8. Куринов Б.А.Науцние основй квалифкассии преступлений М.1984.С.32
9. Ағәәев İ.В.Синаәәт тәркйбй,Дәрс вәсайтй. Бакы.”Тәһсыл “,2005,С.450.
10. R.İ.Quliyev.M.N.İmanov,Cinayәt hüququ,Xüsusi hissә,Bakı, «Qanun” 2004,S.32.
11. R.A.Qasımszadә «Mürәkkәb cinayәtlәrin tövsifindә yol verilән sәhvlәр vә onların aradan qaldırılması yolları haqqında “dissertasiya işi,S.3.
12. İ.V.Ağәәев Cinayәt hüququ Ümumi vә Xüsusi hissәlәр,Bakı, “Nurlan “ nəşriyyat 2010,S.451..
13. K.N.Aliof, Some problems of qualification of crimes on special subject
14. Cinayәt vә Cinayәt prosessual hüquqda problemlәр mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının materialları,Bakı,7 may 2010,s.297.
15. Qarayev T.E.,Şәmsizadә R.Ә.Cinayәtin tövsifinin nəzәri әsasları.Bakı.1989,S.51.

*“If you have ten thousand regulations
you destroy all respect for the law”*

-WINSTON S. CHURCHILL